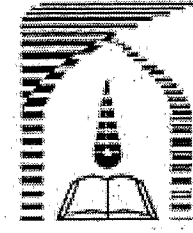

صلى الله عليه وسلم

١٤٢٤٩

١٠٤٥٥٣

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

تبیین رویکرد پیشرفت‌گرایی در برنامه‌درسی (با تاکید بر معرفت‌شناسی جان دیویی) و

نقد آن بر اساس رئالیسم اسلامی (علامه طباطبایی (ره))

مهرداد احمدی‌فر

استاد راهنما:

دکتر علیرضا صادق‌زاده

استاد مشاور:

دکتر محمود مهرمحمدی

دی ۱۳۸۶

۱۰۴۵۵۳

اطلاعات کتابخانه‌ای
کتابخانه مرکزی
دانشگاه تربیت مدرس

۱۳۸۷/۲۲/۲۵

بسمه تعالی

تأییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای / خانم بهرداد زهری ... تحت عنوان

"سین اوکزیترت گرا در بزها سر در (با تأکید بر معرفت شناسی دیر) و تقدیر بر اساس نام (علاسه طب طبایی)"

را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

پیشنهاد می کنند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی
۱- استاد راهنما:	علی رضا صالح زاده زهری	استاد
۲- استاد مشاور:	دکتر محمد زهری	استاد
۳- استاد ناظر:	محمد حسن سیرانچی	استادیار
۴- استاد ناظر:	سید مهدی سجادی	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی:	سید مهدی سجادی	

۱۰۴۵۵۳

دستور العمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی
دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاستهای پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران لازم است اعضای هیات علمی دانشجویان دانش آموختگان و دیگر همکاران طرح در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان نامه رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است موارد ذیل را رعایت نمایید:

ماده ۱: حقوق مادی و معنوی پایان نامهها / رساله های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است و هر گونه بهره برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین نامهها و دستورالعمل های مصوب دانشگاه باشد.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی می باید به نام دانشگاه بوده و استاد راهنما نویسنده مسئول مقاله باشند.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان نامه/ رساله نیز منتشر می شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و بر اساس آیین نامه های مصوب انجام می شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره های ملی، منطقه ای و بین المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان نامه/ رساله و تمامی طرح های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسید و از تاریخ تصویب لازم الاجرا است و هر گونه تخلف از مفاد این دستورالعمل، از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود.

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته علوم تربیتی است که در سال ۱۳۸۶ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب آقای دکتر هادی زاردا، مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر محمد و مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر _____ از آن دفاع شده است.»

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ اینجانب مهرداد احمدی مهر دانشجوی رشته علوم تربیتی مقطع دانشجوی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا:

۱۳۸۹/۱/۲۵

چکیده

دیدگاه‌های برنامه‌درسی از اساسی‌ترین و مهمترین موضوعات برنامه‌درسی است و کاربرد آنها در ابعاد برنامه‌درسی موجب تشکیل چهارچوبی اساسی برای حرکتی آگاهانه در این حوزه گردیده است. این چهارچوب راهنما از مبانی فلسفی- ارزشی و فرهنگی موجود در جامعه نشأت می‌گیرد. دیدگاه پیشرفت‌گرایی دیویی در برنامه‌درسی بر اساس مبانی فلسفی- تربیتی و ارزشی مکتب پراگماتیسم می‌باشد. این دیدگاه در ابعاد مختلف برنامه‌درسی اظهار نظر نموده و توانسته نفوذ قابل توجهی در میان نظامهای تربیتی جوامع مختلف داشته باشد. اما از آنجائیکه تقلید و اقتباس محض در تربیت ناروا است و بایستی با سنجش دقیق و خردمندانه از تجربیات و اندیشه‌های دیگران سود جست، ضروریست که مبانی و زیربنای فلسفی و ارزشی مورد قبول در تعلیم و تربیت کشور خود را مورد توجه قرار دهیم.

پژوهش حاضر پس از بررسی دیدگاه پیشرفت‌گرایی جان دیویی در حوزه مبانی فلسفی، تربیتی و ابعاد برنامه‌درسی به ارائه نظرات علامه طباطبایی(ره) در ارتباط با مبانی فلسفی، تربیتی و ابعاد برنامه‌درسی در قالب رئالیسم اسلامی پرداخته است. در این پژوهش نظریات پیشرفت‌گرایی جان دیویی در ارتباط با مبانی فلسفی، تربیتی و ابعاد برنامه‌درسی، با معیار قرار دادن رئالیسم اسلامی، با تاکید بر دیدگاه‌های علامه(ره)، مورد نقد و بررسی واقع گردیده است.

این پژوهش به این نتیجه رسیده است که رویکرد پیشرفت‌گرایی دیویی در برنامه‌درسی بر اساس رئالیسم اسلامی به لحاظ مباحثی مانند؛ تنظیم برنامه‌درسی با توجه به تفاوت‌های فردی و متناسب با فهم یادگیرنده، توجه به اصول انگیزه و رغبت، مشاهده و تجربه، تحقیق و تفکر در طراحی برنامه‌درسی، نزدیک کردن جریان آموزش به زندگانی واقعی و نگرستن به کودک به عنوان موجودی فعال، دارای نقاط قوت بوده و می‌توان از آنها در برنامه‌درسی ایران بهره برد.

و به لحاظ مباحثی مانند اینکه در علم، تصورات ریشه در رویه‌های علمی دارند و توسط آزمایشهای علمی محک زده می‌شوند، و همچنین نفی ورای تجربه، عدم توجه به آموزش مذهبی، تاکید بیش از حد به یادگیری از طریق حل مساله. برداشت صرفاً علمی از طبیعت انسان. ملاک نفع و رضایت بخشی در عمل، وسیله‌ای بودن ارزشها و عدم ثبات آنها، آموختن برای زیستن، تفکر زیستی از انسان، داری ضعف و کاستی بوده همخوان با برنامه‌درسی ایران نیست.

واژه‌های کلیدی: پیشرفت‌گرایی، رئالیسم اسلامی، برنامه‌درسی، جان دیویی و علامه طباطبایی(ره).

تقدیم:

در تنگنای یک انتخاب محال، در مقابل دو نتوانستن،
این اثر را به پدر و مادر عزیزم که سخن در وصف آنها ترک ادب است،

تقدیم می‌کنم.

و

تقدیم به روح بلند علامه طباطبایی (ره)

که بسیار از او آموختم

سپاس و قدردانی

سپاس و ستایش خدای را سزااست که کسوت هستی را بر اندام آفرینش پوشانید، او که تمامی ستایشگران از ستایش او عاجزند و تمامی حسابگران از شکر نعمت‌های او ناتوان. خداوند را شاکرم که به من فرصتی عطا فرمود تا بخشی از زندگی‌ام را با انسانهایی فرهیخته سپری نمایم و از رهگذر این مصاحبت به بسط بینش مبتنی بر یادگیری‌ام یاری رسانم. پس از حمد و ستایش خداوند متعال، بر خود لازم می‌دانم که از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر علیرضا صادق‌زاده که مسؤولیت راهنمایی این پایان‌نامه را بر عهده گرفته‌اند و در تمامی مراحل تحقیق، نگارنده را مرهون راهنمائیهای عالمانه و لطف صبورانه خود قرار داده‌اند، و از جناب آقای دکتر محمود مهرمحمدی که به عنوان استاد مشاور، در طول نگارش این پایان‌نامه، نگارنده را با شفقت و بزرگواری یاری نمودند و کلیه اساتیدی که در طول تحصیل بنده را یاری نموده‌اند، از جمله دکتر رهنما، دکتر فراهانی، دکتر سبحانی‌نژاد، دکتر ایمانی، دکتر حاتمی، و دکتر فردانش صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم. همچنین تشکر و قدرانی می‌کنم از اساتید بزرگوار، جناب آقای دکتر سید مهدی سجادی و دکتر محمد حسن میرزامحمدی که زحمت داوری پایان‌نامه اینجانب را تقبل فرمودند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۴.....	آشنایی اجمالی با جان دیویی
۶.....	آشنایی اجمالی با علامه طباطبایی (ره)

فصل اول: کلیات تحقیق

۹.....	(۱-۱) بیان مساله
۱۰.....	(۲-۱) ضرورت و اهمیت
۱۱.....	(۳-۱) سوالهای تحقیق
۱۱.....	(۴-۱) اهداف تحقیق
۱۲.....	(۵-۱) فرضیات تحقیق
۱۳.....	(۶-۱) روش تحقیق
۱۳.....	(۷-۱) تعریف مفاهیم و واژه‌های بنیادی
۱۳.....	(۱-۷-۱) برنامه درسی
۱۴.....	(۲-۷-۱) رویکرد برنامه درسی
۱۵.....	(۳-۷-۱) پیشرفت‌گرایی
۱۵.....	(۴-۷-۱) معرفت‌شناسی
۱۶.....	(۵-۷-۱) رئالیسم اسلامی

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه

۱۸.....	مبانی نظری
۱۸.....	(۱-۲) پراگماتیسم

۲۱.....	۲-۲) رئالیسم
۲۳.....	۳-۲) مبانی برنامه‌درسی (با تاکید بر مبنای فلسفی)
۲۶.....	۴-۲) بررسی نقد و انتقادات وارد شده به پراگماتیسم و پیشرفت‌گرایی دیویی
۳۰.....	پیشینه
۳۴.....	جمع‌بندی
فصل سوم: مبانی فلسفی و دیدگاه تربیتی دیویی و دلالت‌های آن در برنامه‌درسی	
۳۶.....	۱-۳) مبانی فلسفی دیویی
۳۶.....	۱-۱-۳) خداشناسی
۳۸.....	۲-۱-۳) هستی‌شناسی
۳۹.....	۳-۱-۳) انسان‌شناسی
۴۰.....	۴-۱-۳) معرفت‌شناسی دیویی
۴۱.....	۱-۴-۱-۳) نظریه زمینه‌ای یا موقعیتی معرفت
۴۳.....	۲-۴-۱-۳) معرفت و فعالیت ذهن
۴۳.....	۳-۴-۱-۳) سودمندی معرفت و حقایق اندیشه
۴۵.....	۴-۴-۱-۳) نسبی و احتمالی بودن معرفت
۴۵.....	۵-۴-۱-۳) معرفت مدلل
۴۶.....	۶-۴-۱-۳) اصل تغییر
۴۷.....	۷-۴-۱-۳) اصل تجربه
۵۱.....	۵-۱-۳) ارزش‌شناسی
۵۴.....	۲-۳) دیدگاه تربیتی دیویی
۵۴.....	۱-۲-۳) تعریف تربیت
۵۵.....	۲-۲-۳) هدف تربیت

- ۳-۲-۳) تفکر: ۵۷
- ۳-۲-۴) نقش انگیزه و عادت در تربیت: ۶۰
- ۳-۲-۵) نقش رغبت در تربیت ۶۱
- ۳-۲-۶) اهمیت آموزشهای مذهبی در تربیت: ۶۳
- ۳-۳) دیدگاههای دیویی درباره برنامه‌درسی: ۶۵
- ۳-۳-۱) اهداف برنامه‌درسی: ۶۵
- ۳-۳-۲) محتوای برنامه‌درسی: ۶۸
- ۳-۳-۳) ساختار برنامه‌درسی: ۷۰
- ۳-۳-۴) روشهای یاددهی - یادگیری: ۷۳
- جمع‌بندی ۷۷

فصل چهارم: مبانی فلسفی و دیدگاه تربیتی علامه طباطبایی (ره) و دلالت‌های آن در برنامه‌درسی و نقد دیدگاه پیشرفت‌گرایی بر این اساس

- بخش اول: مبانی فلسفی و دیدگاه تربیتی و دلالت‌های برنامه‌درسی ۸۲
- ۴-۱-۱) مبانی فلسفی علامه طباطبایی (ره) ۸۲
- ۴-۱-۱-۱) خداشناسی ۸۲
- ۴-۱-۲) هستی‌شناسی ۸۳
- ۴-۱-۳) انسان‌شناسی ۸۵
- ۴-۱-۴) معرفت‌شناسی ۸۸
- ۴-۱-۴-۱) امکان کسب معرفت ۸۸
- ۴-۱-۴-۲) تعریف و اقسام علم ۸۸
- ۴-۱-۴-۳) معرفت حقیقی ۹۰
- ۴-۱-۴-۴) ابزارهای کسب شناخت ۹۲

۹۳	..... منابع شناخت (۵-۴-۱-۴)
۹۴	..... ملاک و معیار شناخت (۶-۴-۱-۴)
۹۵	..... دانش علمی و دانش فلسفی (۷-۴-۱-۴)
۹۶	..... مراتب معرفت (۸-۴-۱-۴)
۹۷	..... معرفت و حیانی (۹-۴-۱-۴)
۹۸	..... تجربه (۱۰-۴-۱-۴)
۹۹	..... ارزش شناسی (۵-۱-۴)
۱۰۲	..... دائمی بودن حقایق عینی (۶-۱-۴)
۱۰۳	..... دیدگاه تربیتی علامه طباطبایی(ره) (۲-۴)
۱۰۳	..... تعریف تربیت (۱-۲-۴)
۱۰۴	..... اهداف تربیت (۲-۲-۴)
۱۰۴	..... اهداف غایی تعلیم و تربیت (۱-۲-۲-۴)
۱۰۶	..... اهداف میانی تعلیم و تربیت (۲-۲-۲-۴)
۱۰۸	..... تفکر (۳-۲-۴)
۱۱۰	..... نقش انگیزه و عادت در تربیت (۴-۲-۴)
۱۱۱	..... اهمیت آموزشهای مذهبی در تربیت (۵-۲-۴)
۱۱۳	..... بررسی ابعاد برنامه‌درسی از دیدگاه علامه(ره) (۳-۴)
۱۱۳	..... اهداف برنامه‌درسی (۱-۳-۴)
۱۱۶	..... محتوای برنامه‌درسی (۲-۳-۴)
۱۱۸	..... نحوه‌ سازماندهی برنامه‌درسی (۳-۳-۴)
۱۱۹	..... اصول و روشهای یاددهی یادگیری (۴-۳-۴)
۱۲۴	..... جمع‌بندی

بخش دوم: نقد دیدگاه پیشرفت‌گرایی بر اساس رئالیسم اسلامی ۱۲۷

۴-۱) نقاط قوت ۱۲۷

۴-۲) نقاط ضعف و کاستیها ۱۳۵

فصل پنجم: نتیجه‌گیری

۵-۱) بررسی فرضیات تحقیق ۱۴۶

۵-۲) نتیجه‌گیری ۱۵۵

۵-۳) پیشنهاد ۱۵۶

منابع ۱۵۷

چکیده انگلیسی

مقدمه

تاملی کوتاه در تاریخ آدمی، این واقعیت را آشکار می‌سازد که عمل "تعلیم و تربیت" یا "آموزش و پرورش" با وجود تنوع کم‌نظیر در ابعاد اهداف و روشها و... همواره نقشی گسترده و بسیار مهم در تحولات زندگی فردی و اجتماعی انسان داشته است؛ به گونه‌ای که سعادت و شقاوت آدمی و رشد پویایی جوامع یا انحطاط آنها را باید در این مهم جستجو کرد.

جایگاه بی‌نظیر این فعالیت در میان دیگر فعالیتهای آدمی، سبب شده است اندیشمندان و مصلحان اجتماعی، از دیرباز جنبه‌های گوناگون فرایند تعلیم و تربیت را موضوع مطالعه و چاره اندیشی اصلاحی قرار دهند و هر یک به تناسب بینش و نگرش خود، نکاتی برجسته و رهنمودهای عالمانه را در این باره مطرح نمایند. حاصل این تلاشها گنجینه ارزشمندی از اندیشه‌ها، رهنمودها و تجارب تربیتی است (صادق‌زاده؛ ۱۳۷۹: ۶۰).

اندیشه‌های بزرگ تربیتی که از تاریخ عمومی اندیشه‌ها نیز جدایی‌ناپذیر است، فراتر از واقعیت‌های زمانی و مکانی ابراز شده‌اند و از این رو برای عصرها و نسل‌های دیگر حاوی پیام و الهام هستند. علاوه بر این مطالعه نظریات و اندیشه‌های تربیتی متفکران بزرگ، فهم ما را از سنت‌های تربیتی موجود نیز گسترش می‌دهد. تا خاستگاه و مبانی تاریخی اعمال تربیتی کنونی خود را نیز بهتر درک کنیم (میالاره؛ ۱۳۷۰: ۴۵).

در این میان جهت‌گیری و انتظارات متفاوت مربیان، دست اندرکاران، اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه برنامه‌درسی تاثیر به‌سزایی در شکل‌گیری فرایندهای تربیتی دارد. این جهت‌گیریها به عنوان دیدگاه‌های برنامه‌درسی از حساسترین مراحل برنامه‌ریزی درسی است که موجب می‌شود برنامه‌درسی مفهوم گردیده، مولفه‌های آن دارای نظم و ترتیب شوند و در هنگام برنامه‌ریزی شاخص‌های جهت‌دهنده و راهنمایی‌کننده در اختیار باشد. تعیین دیدگاه یا دیدگاه‌های مناسب برنامه‌درسی حاصل از مطالعه عمیق بر روی جنبه‌های فلسفی - ارزشی و نظری برنامه‌درسی و هماهنگی با اهداف، مرحله‌ای اساسی در فرایند برنامه‌ریزی درسی است که بر سایر مراحل فرایند طراحی و تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه‌درسی تاثیر خود را می‌گذارد و بدون توجه بدان در مراحل مختلف، فرایند برنامه‌ریزی درسی دارای نقص اساسی خواهد بود (سلسبیلی؛ ۱۳۸۲: ۱۰).

پیشرفت‌گرایی^۱ به عنوان یکی از دیدگاه‌های بانفوذ تعلیم و تربیت محسوب می‌شود که تاثیر بسزایی بر فرایند تعلیم و تربیت و بالاخص برنامه‌درسی، در نظام‌های تربیتی بر جای گذاشته است. این دیدگاه با کار افرادی مانند؛ پارکر^۲ و جان دیویی^۳ شروع شد و در سال‌های بین ۱۹۲۰ تا ۱۹۴۰ در اوج رونق بود و پس از آن مدتی مورد بی توجهی قرار گرفت و سپس بعد از مدتی از طریق کار معاصرانی مانند؛ کیل‌پاتریک^۴، جرج کانتز^۵، هارولد راگ^۶ و آن شوماخر^۷ مورد توجه قرار گرفت (با اندکی تغییر، نلر، ۱۳۸۰، ص ۵۹). به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران، برنامه‌درسی پیشرفت‌گرایی دیویی بر بسیاری از پیشرفته‌ترین اندیشه‌های امروزی در مورد رشد اجتماعی و هوش کودکان سایه افکنده است (مهرمحمدی؛ ۱۳۸۳: ۱۴۷).

وایتهد^۸ در این باره اظهار می‌دارد که ما در میانه دوره‌ای زندگی می‌کنیم که تحت تاثیر دیویی می‌باشد (دیویی؛ ۱۳۷۶: مقدمه).

نقش دیویی در شکل دادن به جریان‌های فکری حاکم بر حوزه برنامه‌درسی انکارناپذیر است. آثار مکتوب او در این زمینه از نخستین سال‌های قرن بیستم انتشار یافت. از مهمترین آثار وی که تاثیراتی گسترده- دست کم در در حوزه اندیشه و نظر - از خود به جای گذاشت، باید به کتاب کودک و برنامه‌درسی (۱۹۰۲) و کتاب *دموکراسی و تعلیم و تربیت* (۱۹۱۶) اشاره کرد. افکار و اندیشه‌های دیویی مبدأ و اساس بسیاری از تحولات دهه‌های بعدی در حوزه برنامه‌درسی نیز بوده است (مهرمحمدی؛ ۱۳۸۳: ۴۹۱).

رویکرد پیشرفت‌گرایی تحت تاثیر زمینه‌های فکری پراگماتیستی دیویی قرار دارد. جان دیویی به عنوان یک پراگماتیست که در واقع از بنیانگذاران آن محسوب می‌شود، نظام فکری خاصی را در برنامه‌درسی ایجاد نمود. این رویکرد در ابعاد مختلف برنامه‌درسی اظهار نظر نموده و برای آن طرحی نو اندیشیده است. کشور ما نیز از نفوذ و تاثیرات این دیدگاه در تعلیم و تربیت و برنامه‌درسی بی‌نصیب نمانده است. به طوریکه هر کس اندک آشنایی با نظام تعلیم و تربیت کشور ما داشته باشد، به این تاثیرات پی خواهد برد. اما با توجه به اینکه هر دیدگاهی که در تعلیم و تربیت و بالاخص برنامه‌درسی شکل می‌گیرد، متاثر از زمینه‌های ارزشی و فرهنگی در یک فضای فکری خاص است و به عبارتی هر نظریه تحت تاثیر ایدئولوژی

1 - progressivism

2 - F.W. Parker

3 - John Dewey

4 - William H. Kilpatrick

5 - George Ciounts

6 - Harold Rugg

7 - Ann Schumacher

8 - Whithead

و نظام ارزشی خاصی است، لذا می‌باید به آنچه که هر دیدگاهی از آبخور فکری خود دریافت می‌نماید، توجه نمود و آنچه را که متناسب با نظام فلسفی-ارزشی ما نیست و گاهی اوقات در تضاد با این مجموعه فکری ما است کنار نهاد تا از اثرات زیان بار بلند مدت آن مصون شد. در واقع با توجه به اینکه فرایند تعلیم و تربیت در طول زمان تحقق می‌یابد و نتایج تصمیمات اتخاذ شده در این مجموعه در بلند مدت به ثمر خواهد نشست، باید از عناصر ناهمخوانی که وارد این مجموعه شده و در آینده اثرات آن آشکار می‌شود، پرهیز نمود.

کشور ما ایران به عنوان یک کشور اسلامی تحت تاثیر اندیشه و نظام فکری اسلامی است، که اصطلاحاً از آن به رئالیسم اسلامی تعبیر می‌شود. با مراجعه به آراء و افکار اندیشمندان مسلمانی مانند: علامه طباطبایی (ره) و مرحوم شهید مطهری و... می‌توان از نقطه نظرات این نظام فکری در مباحث مختلف نظیر مباحث فلسفی و تربیتی آگاه شد. به همین منظور برای بهره‌گیری از نظرات تربیتی دیدگاه پیشرفت‌گرایی دیویی و استفاده از کاربردهای آن در ابعاد مختلف برنامه‌درسی، از مبانی فلسفی - تربیتی رئالیسم اسلامی برای نقد و بررسی آن استفاده نموده‌ایم.

لذا در این تحقیق ابتدا مبانی فلسفی- دیدگاه‌های تربیتی و دلالت‌های این رویکرد در ابعاد چهارگانه (اهداف، محتوا، ساختار و روش‌های یاددهی- یادگیری) تبیین گردید و سپس با تبیین نظرات علامه طباطبایی (ره) در ارتباط با مبانی فلسفی- دیدگاه‌های تربیتی و دلالت‌های آن در برنامه‌درسی، از آن به عنوان معیاری برای نقد دیدگاه پیشرفت‌گرایی استفاده شد.

بر این اساس این تحقیق متشکل از پنج فصل می‌باشد. فصل اول شامل کلیات تحقیق است. در فصل دوم به مبانی نظری و پیشینه تحقیق پرداخته شده است. فصل سوم شامل مبانی فلسفی، دیدگاه‌های تربیتی و دلالت‌های رویکرد پیشرفت‌گرایی دیویی در برنامه‌درسی می‌باشد. فصل چهارم شامل مبانی فلسفی و دیدگاه‌های تربیتی و دلالت‌های برنامه‌درسی از دیدگاه علامه طباطبایی (ره) و نقد رویکرد پیشرفت‌گرایی دیویی در برنامه‌درسی بر این اساس می‌باشد و در فصل پنجم به بررسی فرضیات، نتیجه‌گیری و پیشنهاد پرداخته شده است.

آشنایی اجمالی با جان دیویی

جان دیویی^۱، فیلسوف و مربی بزرگ آمریکایی، در سال ۱۸۵۹م، در برلینگتون^۲ آمریکا، به دنیا آمد. او به عنوان یکی نظریه‌پردازان بزرگ آمریکایی محسوب می‌شود که با ارائه افکار خود در چارچوب مکتب پراگماتیسم، فلسفه و روند آموزش و پرورش آمریکا را تحت تاثیر قرار داد. تولد دیویی درست مصادف با سالی بود که داروین زیست‌شناس معروف کتاب اصل انواع را منتشر ساخت و بعدها مطالعه آن، دیویی را تحت تاثیر قرار داد به طوری که می‌توان گفت افکار داروین نقش بسیار مهمی در فلسفه دیویی بازی کرد (شعاری‌نژاد؛ ۱۳۷۷: ۴۶۱).

دیویی همچنین متأثر از دیدگاه هگل بود به طوریکه آشنایی با دیدگاه هگل تاثیرات عمده‌ای بر افکار وی گذاشت. فلسفه هگل او را به سمت ابعاد تاریخی، فرهنگی و اجتماعی انسان و نظریه داروین او را به سمت تحول زیستی انسان سوق داد (نقیب زاده؛ ۱۳۸۰: ۱۶۴). مطالعه آثار و افکار داروین^۳ و هگل^۴ و تعمق در دوگانگیها و تضادهای موجود در اندیشه‌های این اندیشمندان، او را آرام نمی‌گذاشت و این انگیزه او را بر آن داشت که در سراسر عمر خود به مطالعه و تفکر بپردازد (کاردان؛ ۱۳۸۱: ۲۱۹).

عمده‌ترین تاثیراتی که دیویی از داروین پذیرفته است عبارت از اعتقاد به ضرورت و دائمی بودن تغییر و محوری بودن آن برای فهم و تفسیر پدیده‌های عالم و دیگری تلقی از ذهن و اندیشه به عنوان ابزاری برای تطابق با محیط اجتماعی و فرهنگی در جهت حفظ و بهبود و حیات... و هگل او را به سمت اندیشه‌هایی از قبیل: مخالفت با دوگرایی‌های موجود، تفکر دیالکتیکی شامل مفاهیمی به مانند تز، آنتی تز و گسترش روشی برای سنتز آن، سوق داد (Jarrett; 1989: 390-391).

عمده‌ترین تاثیر جهانی دیویی در قلمرو تعلیم و تربیت بود. او تعلیم و تربیت را قلمرو جداگانه‌ای که یک نظریه‌پرداز به عنوان الزام اخلاقی که بخشی از وقت خویش را صرف آن می‌کند، نمی‌دانست. بلکه در واقع، هر گونه فلسفه‌ای را فلسفهٔ تعلیم و تربیت می‌خواند به طوریکه اعتقاد داشت که اگر بپذیریم که تعلیم و تربیت، فراگرد ایجاد آمادگیهای اساسی، عقلانی و عاطفی در برخورد با طبیعت و انسان است، فلسفه را می‌توان حتی به عنوان نظریه عمومی تعلیم و تربیت قلمداد نمود (دیویی، به نقل از شعاری‌نژاد؛ ۱۳۷۷: ۴۶۳).

1 - John Dewey

2 - Burlington

3 - Darein

4 - Hegel

وی به عنوان یک پراگماتیست، حقیقت فلسفه را همان فلسفه تعلیم و تربیت به حساب می‌آورد و فلسفه تعلیم و تربیت، از نظر وی، نظریه‌هایی است که برای حل مسائل عملی، استفاده از فنون پیشرفته در تعلیم و تربیت و بارورتر کردن آن به کار می‌رود.

یکی از مباحثی که دیویی به طور عمده به آن پرداخته، مبحث تجربه و تفکر است که از مبانی مهم وی در تفسیر تعلیم و تربیت است. وی روشهایی را که در گذشته موجب انتقال صرف اطلاعات در ذهن یادگیرنده می‌شدند، مردود اعلام می‌کند. به اعتقاد وی فهم و یادگیری واقعی در اثر تجربه حاصل می‌شود.

دیدگاه دیویی در روانشناسی، حول این اندیشه است که ذهن انسان، به عنوان بخشی از ارگانیسم، در ارتباط با طبیعت و محیط شکل می‌گیرد و ذهن و قوای ذهنی امور ثابت و فطری از پیش شکل یافته، نیست، بلکه همه آنها در کنش و واکنش متقابل موجود زنده با طبیعت و محیط پدید می‌آیند. به همین خاطر است که وی را از پیشگامان مکتب «کنش‌گرایی» در روانشناسی محسوب می‌کنند. بر اساس این مکتب (دیویی) رفتار در قالب معنایش برای ارگانیسم و در انطباق با محیط مورد مطالعه قرار می‌گیرد. دیویی بر عوامل اجتماعی و روابط انسانی در تحقق ذهن و یادگیری تاکید می‌کند (حوزه و دانشگاه؛ ۱۳۸۴: ۲۵۰).

دیویی آموزش مدرسه‌ای را جدای از زندگی و مسائل خارج از مدرسه نمی‌داند و به نوعی یادگیری و زندگی را مترادف می‌داند. فرایند تعلیم و تربیت در لفافه و پوشش مدرسه تحقق می‌یابد. مدرسه فراتر از برنامه درسی رسمی، فراهم آورنده طریقی مشترک از زندگی و شرایط اجتماعی است که حامل هنجارهای زندگی اجتماعی کودک می‌باشد...مدارس و کلاسهای درس می‌باید به کودکان فرصتهای مناسب برای صورت‌بندی قوانین خودشان در زندگی اجتماعی پیشنهاد نمایند؛ این که نیازهای درونی و شخصی در ایجاد فعالیتهای یادگیری مورد احترام قرار گیرد، و این که فرایندهای گروهی می‌باید به نحوی ترغیب شود تا کودکان فرا بگیرند چگونه هوش جمعی^۱ خویش را برای مقابله با مسائلی که با همسالانشان دارای علایق مساوی در آن می‌باشند، به کار برند (آیزنر، به نقل از مهرمحمدی؛ ۱۳۸۳: ۱۴۸-۱۴۷).

دیویی اندیشه‌های خود را در قالب کتابها و مقالات فراوانی به رشته تحریر درآورد که عمده آنها اختصاص به قلمرو تعلیم و تربیت دارد.

از جمله کتابهای وی که در تعلیم و تربیت از اهمیت فراوانی برخوردارند، عبارتند از:

۱- دموکراسی و تعلیم و تربیت (Democracy and education)

^۱-collective intelligence

۲- اصول اخلاقی در تعلیم و تربیت (Moral principles in education)

۳- تجربه و تعلیم و تربیت (education & Experience)

۴- هنر و تعلیم و تربیت (Art & education)

۵- مدرسه و اجتماع (The School & Society)

۶- چگونه فکر می‌کنیم؟ (How we think?)

۷- باورهای تربیت من (My Pedagogic Credences)

۸- کودک در برنامه‌درسی (The Child in The curriculum)

او فیلسوف، مربی و اندیشمندی است که بخش عمده‌ای از تلاش خویش را برای حل مسائل تربیتی مصروف داشت. و از طریق اندیشه‌ها، مقالات و تالیفاتش تاثیرات شگرفی در تحولات مهم آموزش و پرورش در قرن بیستم برجای گذاشت. به طوریکه می‌توان گفت دیویی با اندیشه‌های خود تاثیرات عمیقی را در نظامهای تربیتی به جا گذاشت.

آشنایی اجمالی با علامه طباطبایی

مفسر و فیلسوف نامدار جهان اسلام، آیت‌الله، علامه سید محمد حسین طباطبایی (ره) در سال ۱۲۸۱ هـ.ش در تبریز چشم به جهان گشود. تا سن ۱۵ سالگی زبان و ادبیات فارسی، گلستان و بوستان سعدی، اخلاق مصور و انوار سهیلی، تاریخ معجم و منشآت امیر نظام، ارشاد الحساب و قران کریم را آموخت و پس از اتمام سطح مقدماتی و عالی علوم حوزوی در سال ۱۳۰۴، برای ادامه تحصیل عازم حوزه علمیه نجف گردید. در طی اقامت ده ساله در آن حوزه، به تحصیل خارج اصول، خارج فقه، رجال، اخلاق، فلسفه و ریاضیات همت گماشت. در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه قم شد و در آنجا رحل اقامت افکند و تا پایان عمر پربارش در قم مقیم بودند (نقدی عشرت‌آباد؛ ۱۳۷۲: ۳-۲).

علامه (ره) همه همت خویش را در تدریس فلسفه، تفسیر، اخلاق، تربیت علمی و اخلاقی طلاب و تحقیق و تالیف به کار برد و در این راستا توانست صدها شاگرد فاضل و دانشمند تربیت کند و دهها اثر گرانبها در مسائل اعتقادی، تفسیری، فلسفی و... از خود به یادگار بگذارد. وی در پاره‌ای از مسائل فلسفه مانند: علم حصولی و علم حضوری و ادراکات اعتباری، اندیشه‌ای تازه بنیان نهاد و با تالیف کتاب ارزشمند اصول فلسفه و روش رئالیسم در پنج جلد به آن غنای خاصی بخشید. علامه (ره)، علاوه بر مقامات علمی، در طهارت روح، تزکیه نفس و اخلاق و رفتار نیز، اسوه و الگویی نیکو برای علما و فضلا بودند.

علامه(ره) به عنوان یک رئالیست اسلامی در فرهنگ اسلامی نقطه عطفی رسم کردند و بعد از ایشان فرهنگ اسلامی در ابعاد اسلامی وارد مرحله جدیدی شد که از جمله این ابعاد، "بعد فلسفی" فرهنگ اسلامی بود. این استاد بزرگوار علاوه بر اینکه میراث فرهنگی گذشتگان را به گونه‌ای شایسته به نسل آینده منتقل کرد، راه نوینی در فلسفه گشود و مسائل جدیدی مطرح کرد و برای بسیاری از مسائل که قبلاً مطرح بود، راه‌حلهای جدید ارائه داد و به همین دلیل ایشان را نقطه عطفی در فلسفه اسلامی می‌شناسیم.

عمق و اهمیت مطالب و محتوای آثار ایشان در نوع خود بی‌نظیر است. به عنوان مثال استاد مطهری درباره «المیزان» می‌نویسند:

«تفسیر المیزان همه‌اش با فکر نوشته نشده، من معتقدم که بسیاری از این مطالب از الهامات غیبی است. کمتر مشکلی در مسائل اسلامی و دینی برایم پیش آمده که کلید حل آنرا در تفسیر المیزان پیدا نکرده باشم» (مجله صحیفه؛ شماره ۳۲: ۴).

علامه(ره) آثار گرانبهای فراوانی در زمینه‌های مختلف از خود به جای گذاشت. آثار مهم وی عبارتند از: تفسیر المیزان، بدایه الحکمه، نهایه الحکمه، اصول فلسفه و روش رئالیسم، حاشیه بر کفایه، انسان از آغاز تا انجام، شیعه در اسلام، بررسیهای اسلامی، خلاصه تعالیم اسلام، روابط اجتماعی در اسلام، حاشیه بر اسفار و ...

همچنین ایشان شاگردان فراوانی را تربیت نمود که از بزرگان و فرهیختگان علوم اسلامی محسوب می‌شوند. شاگردان معروف ایشان عبارتند از: شهید مرتضی مطهری، شهید سید محمد حسینی بهشتی، امام موسی صدر، ناصر مکارم شیرازی، شهید محمد مفتح، محمد تقی مصباح یزدی، عبد الله جوادی آملی و ...

... سر انجام پس از ۸۱ سال و ۱۸ روز عمر پر برکت و زندگی پر تلاش، روح پاک و الهی آن حکیم عارف و مفسر وارسته در تاریخ ۲۴ آبان ۱۳۶۰ به دیار قدسی و ملکوت رهسپار شد(به نقل از مجله مکتب اسلام؛ ش ۱۰: ۶۳).